

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Навчально-науковий юридичний інститут**

Данилюк Л. Р.

**Збереження біорізноманіття
та правовий режим екологічної мережі:**

**методичні вказівки і завдання
для самостійної роботи
студентів денної форми навчання
спеціальності 081 Право**

м. Івано-Франківськ – 2018

*Рекомендовано до друку вченою радою
Навчально-наукового юридичного інституту
Державного вищого навчального закладу
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(протокол № 8 від 24 травня 2018 р.)*

Рецензенти:

З. В. Яремак, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судочинства Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

О. А. Вівчаренко, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри трудового, екологічного та аграрного права Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Данилюк Л. Р. Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі: методичні вказівки і завдання для самостійної роботи студентів денної форми навчання спеціальності 081 Право. Івано-Франківськ, 2018. 14 с.

Методичні вказівки і завдання для самостійної роботи студентів денної форми навчання спеціальності 081 Право з навчальної дисципліни «Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі» розроблені на основі навчального плану Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Метою даного видання є сприяння організації самостійної роботи студентів при вивченні відповідного курсу. До посібника включено програму навчальної дисципліни, методичні поради і завдання для самостійної роботи, питання для самоконтролю, а також список літератури і нормативно-правових актів, рекомендованих для вивчення курсу.

Методична розробка призначена для студентів, аспірантів, викладачів.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
I. Програма навчальної дисципліни.....	7
1. Загальна частина.....	7
2. Особлива частина.....	7
II. Методичні поради і завдання для самостійної роботи.....	9
III. Питання для самоконтролю.....	11
IV. Список літератури і нормативно-правових актів, рекомендованих для вивчення курсу.....	12

ВСТУП

Відповідно до Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року, займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її біорізноманіття. Біосфера України нараховує більше 70 тисяч видів флори і фауни, зокрема флори – більш як 27 тисяч видів, фауни – більш як 45 тисяч видів. Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Україна розташована на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основних глобальних маршрути міграції диких птахів, а деякі місця гніздування мають міжнародне значення. Більше 100 видів перелітних птахів охороняються відповідно до міжнародних зобов'язань.

До складу природно-заповідного фонду України входять більш як 7608 територій та об'єктів загальною площею 3,2 мільйона гектарів (5,4 відсотка загальної площі країни) та 402,5 тисяч гектарів у межах акваторії Чорного моря. Частка природно-заповідних територій в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості країн Європи, де площі, зайняті під природно-заповідні території, становлять у середньому 15 відсотків.

Екстенсивний розвиток сільського господарства призвів до значного зменшення ландшафтного різноманіття. Більше 40 відсотків площі України в минулому були зайняті степовими ландшафтами. На сьогодні їх залишилося близько 3 відсотків. На цих територіях зосереджено 30 відсотків усіх видів флори і фауни, занесених до Червоної книги України.

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України збільшилася у два рази, але окремі об'єкти природно-заповідного фонду перебувають в управлінні центральних органів виконавчої влади, для яких природно-заповідна справа не є пріоритетом діяльності.

Основну загрозу біорізноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни. Спостерігається катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів. Знищення навколишнього природного середовища відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо. Поширення неаборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах. Управління збереженням біорізноманіття прісноводних та морських екосистем розвивається не так швидко, як для екосистем суші, що негативно впливає на обсяг рибних запасів та середовища перебування водних живих ресурсів.

З метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшувати площі земель екомережі, що є стратегічним завданням у досягненні екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових об'єктів

природно-заповідного фонду.

Завдання щодо охорони біорізноманіття не вирішується під час приватизації земель, підготовки і виконання програм галузевого, регіонального і місцевого розвитку. Відсутність закріплених на місцевості в установленому законом порядку меж об'єктів природно-заповідного фонду призводить до порушення вимог заповідного режиму. Повільними є темпи встановлення у природі (на місцевості) прибережних захисних смуг вздовж морів, річок та навколо водойм, які виконують роль екологічних коридорів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі» є: продемонструвати та довести студентам зростаючу роль екологічного права на сучасному етапі розвитку країни; акцентувати їхню увагу на важливості правових інститутів «збереження біорізноманіття» і «формування та функціонування екологічної мережі»; ознайомити їх з найбільш проблемними теоретичними та практичними питаннями, що виникають в процесі охорони, використання та відтворення біорізноманіття, формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі; представити їм норми права, які регулюють відповідні відносини; показати значення вказаних норм та їх цінність для людства на шляху до сталого розвитку.

Курс «Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі» включає вивчення біологічного різноманіття та його правової охорони, а також правових засад формування національної екологічної мережі. В межах особливої частини курсу аналізуватимуться правові режими об'єктів природно-заповідного фонду, курортних та лікувально-оздоровчих територій, рекреаційних зон, територій, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної і Зеленої книг України, водоохоронних зон та прибережних захисних смуг, інших складових екомережі, юридична відповідальність за порушення законодавства про збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі.

Вивчення даної навчальної дисципліни здійснюється як у формі лекцій, так і у формі семінарських занять та самостійної роботи студентів.

Самостійна робота проявляється в підготовці наукових рефератів. При підготовці реферату студенти повинні проаналізувати найновішу наукову літературу та нормативно-правові акти з обраної теми. Реферат має містити план, вступ, виклад основного матеріалу, висновки, список використаних джерел. Усі цитати в рефераті потрібно подавати з відповідними посиланнями у квадратних дужках. Список використаних джерел повинен укладатися з дотриманням встановлених бібліографічних вимог. В рефераті має розкриватися обрана тема. В ньому потрібно навести основні наукові підходи до визначення окресленої проблеми і висновки щодо шляхів її вирішення.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі» студенти повинні:

знати: поняття біологічного різноманіття; історію розвитку та сучасний стан міжнародного і вітчизняного права в сфері захисту біорізноманіття; принципи та правові засади формування екомережі; особливості правового режиму об'єктів природно-заповідного фонду; особливості правового режиму

курортних та лікувально-оздоровчих територій; особливості правового режиму рекреаційних зон; особливості правового режиму територій, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної і Зеленої книг України; особливості правового режиму водоохоронних зон та прибережних захисних смуг; особливості правового режиму інших складових екомережі; особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі.

вміти: орієнтуватися у системі нормативно-правових актів у сфері охорони, використання та відтворення біорізноманіття, формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі; правильно тлумачити і застосовувати норми, вміщені у відповідних нормативно-правових актах; ефективно використовувати норми міжнародних нормативно-правових актів у сфері охорони, використання та відтворення біорізноманіття, формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі; аналізувати підходи до регулювання відносин, що виникають в процесі охорони, використання та відтворення біорізноманіття, формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі; узагальнювати законодавчі акти та вивчений матеріал; досліджувати міжнародну та вітчизняну практику захисту біорізноманіття та формування екомережі.

I. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Загальна частина

Тема 1. Біологічне різноманіття та його правова охорона

Поняття біологічного різноманіття. Історія розвитку міжнародного права в сфері захисту біорізноманіття. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовища існування водоплавних птахів. Основні положення та інструменти Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин та угоди, прийняті на її виконання. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі. Конвенція ООН про біологічне різноманіття: загальна характеристика. Характеристика протоколів до конвенції ООН про біорізноманіття. Актуальні для України питання охорони біорізноманіття.

Тема 2. Правові засади формування національної екологічної мережі

Поняття екомережі. Її складові. Принципи формування, збереження та використання екомережі. Порядок включення територій та об'єктів до переліків територій та об'єктів екомережі. Право власності на землю та інші природні ресурси об'єктів екомережі. Управління у сфері формування, збереження та використання екомережі. Засоби забезпечення формування, збереження та раціонального використання екомережі. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України. Створення та формування Смарагдової мережі. Створення та формування мережі Natura 2000. Зв'язок Смарагдової мережі, мережі Natura 2000 та Загальноєвропейської екологічної мережі.

2. Особлива частина

Тема 3. Правовий режим об'єктів природно-заповідного фонду

Поняття природно-заповідного фонду. Класифікація територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Правові засади функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Порядок створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Охорона територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Тема 4. Правовий режим курортних та лікувально-оздоровчих територій

Поняття курортів та їх види. Лікувально-оздоровча місцевість. Порядок створення та розвиток курортів. Використання природних лікувальних ресурсів. Порядок організації лікування та обслуговування на курортах. Охорона курортів.

Тема 5. Правовий режим рекреаційних зон

Поняття земель рекреаційного призначення. Їх склад. Порядок використання земель рекреаційного призначення. Здійснення рекреаційної діяльності в межах об'єктів природно-заповідного фонду. Мораторій на зміну цільового призначення окремих земельних ділянок рекреаційного призначення в містах та інших населених пунктах. Рекреаційні зони в Україні: стан та перспективи розвитку.

Тема 6. Правовий режим територій, які є місцями перебування або зростання видів тваринного чи рослинного світу, занесених до Червоної і Зеленої книг України

Червона книга України. Види об'єктів, віднесених до Червоної книги України. Охорона та відтворення об'єктів Червоної книги України. Використання об'єктів Червоної книги України. Ведення Червоної книги України. Зелена книга України та види об'єктів, віднесених до неї. Охорона та відтворення об'єктів Зеленої книги України.

Тема 7. Водоохоронні зони та прибережні захисні смуги

Поняття водоохоронних зон. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них. Правовий режим прибережних захисних смуг. Порядок здійснення господарської діяльності в прибережних захисних смугах.

Тема 8. Правовий режим інших складових екомережі

Правовий режим водно-болотних угідь. Правовий режим полезахисних лісових смуг. Правовий режим природних об'єктів, що мають особливу наукову цінність. Відновлювані території, що підлягають включенню до національної екомережі України.

Тема 9. Юридична відповідальність за порушення законодавства про збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі

Загальна характеристика юридичної відповідальності у сфері збереження біорізноманіття та правового режиму екологічної мережі. Адміністративна відповідальність. Кримінальна відповідальність. Цивільно-правова відповідальність. Порядок відшкодування шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства про збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі.

II. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Теми для підготовки наукових рефератів

1. Правова охорона природно-заповідного фонду крізь призму міжнародних зобов'язань України у сфері охорони біологічного та ландшафтного різноманіття.
2. Сучасна класифікація категорій природно-заповідного фонду України.
3. Особливості правового регулювання земель природно-заповідного фонду.
4. Історія формування національної системи категорій природно-заповідного фонду України.
5. Американські та німецькі «корені» системи природоохоронних територій України.
6. Порівняльний аналіз класифікації природоохоронних територій Польщі.
7. Порівняльний аналіз класифікації природоохоронних територій Німеччини.
8. 6. Порівняльний аналіз класифікації природоохоронних територій США та Канади.
9. Аналіз пропозицій щодо деталізації режимів охорони ПЗФ.
10. Аналіз доцільності впровадження концепції «абсолютної заповідності» в Україні.
11. Правові засади, актуальність та значущість судового захисту громадськістю диких тварин, територій та об'єктів ПЗФ за наслідками неефективної управлінської діяльності.
12. Окремі практичні проблеми судового захисту громадськістю диких тварин, територій та об'єктів ПЗФ та їхнього вирішення.
13. Практичні проблеми дотримання громадськістю строку звернення із позовом до адміністративного суду у справах із захисту диких тварин, територій та об'єктів ПЗФ.
14. Міжнародно-правове регулювання захисту довкілля під час воєнних дій.
15. Основні аспекти національного законодавства щодо захисту довкілля під час воєнних дій.
16. Деякі проблеми функціонування об'єктів ПЗФ у сучасних умовах та можливі шляхи їхнього вирішення.
17. Доцільність процедури винесення меж ПЗФ в природу.
18. Лісовпорядкування та межі об'єктів природно-заповідного фонду.
19. ПЗФ та інвентаризація земель сільськогосподарського призначення.

При підготовці реферату студенти повинні проаналізувати найновішу наукову літературу та нормативно-правові акти з обраної теми. Реферат має містити план, вступ, виклад основного матеріалу, висновки, список використаних джерел. Усі цитати в рефераті потрібно подавати з

відповідними посиланнями у квадратних дужках. Список використаних джерел повинен укладатися з дотриманням встановлених бібліографічних вимог.

В рефераті має розкриватися обрана тема. В ньому потрібно навести основні наукові підходи до визначення окресленої проблеми і висновки щодо шляхів її вирішення.

III. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Етапи розвитку міжнародного права в сфері захисту біорізноманіття.
2. Вихідні засади конвенцій в сфері захисту біорізноманіття.
3. Основні положення протоколів до конвенції ООН про біорізноманіття.
4. Найактуальніші питання щодо охорони біорізноманіття.
5. Поняття та складові екомережі.
6. Основні засади формування, збереження та використання екомережі.
7. Права на природні ресурси об'єктів екомережі.
8. Засади здійснення управління у сфері формування, збереження та використання екомережі.
9. Порядок формування, збереження та раціонального використання екомережі.
10. Природно-заповідний фонд України і класифікація його територій та об'єктів.
11. Власність на території та об'єкти природно-заповідного фонду.
12. Правові основи функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
13. Основні режими територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
14. Створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
15. Забезпечення охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
16. Курорти та їх види.
17. Поняття лікувально-оздоровчої місцевості.
18. Правова основа для створення та розвитку курортів.
19. Порядок використання природних лікувальних ресурсів.
20. Організація лікування та обслуговування на курортах.
21. Правові засади охорони курортів.
22. Землі рекреаційного призначення та їх склад.
23. Використання земель рекреаційного призначення.
24. Порядок здійснення рекреаційної діяльності в межах об'єктів природно-заповідного фонду.
25. Перспективи розвитку рекреаційних зон в Україні.
26. Поняття Червоної та Зелених книг України.
27. Види об'єктів, віднесених до Червоної та Зеленої книг України.
28. Порядок охорони та відтворення об'єктів Червоної та Зеленої книг України.
29. Водоохоронні зони.
30. Прибережні захисні смуги.
31. Підстави встановлення заборон та обмежень щодо здійснення окремих видів діяльності у межах водоохоронних зон і прибережних захисних смуг.
32. Полезахисні лісові смуги.
33. Водно-болотні угіддя.
34. Природні об'єкти, що мають особливу наукову цінність.
35. Підстави юридичної відповідальності за порушення законодавства про збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі.

IV. СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Базова

1. Екологічне право України : [підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
2. Екологічне право України : навч. посіб. / Н.Р.Кобецька. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 352 с.
3. Комарницький В. М., Шевченко В. І., Єлькін С. В. Екологічне право: Навчальний посібник. – 3-є вид. Центр навчальної літератури, К.: 2006. – 224 с.
4. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. – 336 с.
5. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.

Допоміжна

1. Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення : конвенція ООН від 03 березня 1973 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_129.
2. Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі : конвенція ООН від 19 вересня 1979 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_032.
3. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин : конвенція ООН від 23 червня 1979 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_136.
4. Конвенція про збереження морських живих ресурсів Антарктики 1980 року : конвенція ООН від 20 травня 1980 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_045.
5. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року : конвенція ООН від 05 червня 1992 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_030.
6. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття : протокол ООН від 29 січня 2000 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_935.
7. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів : конвенція ООН від 02 лютого 1971 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України :

[офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_031.

8. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття : стратегія Ради Європи від 25 жовтня 1995 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_711.

9. Земельний кодекс України : кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

10. Водний кодекс України : кодекс України від 06 червня 1995 року № 213/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>.

11. Лісовий кодекс України : кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

12. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

13. Про екологічну мережу України : закон України від 24 червня 2004 року № 1864-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.

14. Про природно-заповідний фонд України : закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/page>.

15. Про Червону книгу України : закон України від 07 лютого 2002 року № 3055-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.

16. Про мораторій на зміну цільового призначення окремих земельних ділянок рекреаційного призначення в містах та інших населених пунктах : закон України від 17 березня 2011 року № 3159-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3159-17>.

17. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 року № 330 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0679-09>.

18. Про затвердження Положення про Зелену книгу України : постанова Кабінету Міністрів України від від 29 серпня 2002 року № 1286 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-п>.

19. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від

від 16 травня 2007 року № 733 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб-портал]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-п>.

Підручники, додаткова література

1. Довідник чинних міжнародних договорів України у сфері охорони довкілля / Кол.авт.: Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З. – Львів. – 2009. – 203 с.

2. Данилюк Л. Р. Збереження біорізноманіття та правовий режим екологічної мережі: хрестоматія до дисципліни. Івано-Франківськ: НБ ПНУ, 2017. 10 с. URL: <http://lib.pu.if.ua/elibrary-res.php?a=%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%82%D1%96%D1%8F&nom=2>.

Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua/>

2. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека імені Івана Франка – <http://lib.if.ua/>

3. Наукова бібліотека ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – <http://lib.pu.if.ua>

4. Сайт Міністерства екології та природних ресурсів України – <http://www.menr.gov.ua>